Nezamestnanosť Rómov

Od mýtov k politikám a späť

CVEK centrum pre výskum etnicity a kultúry | RAVS

Kompetentní dlhodobo nie sú schopní riešiť dlhodobú nezamestnanosť u časti Rómov.

Tento problém sa síce nemusí ukazovať v štatistikách, pretože poberatelia dávok väčšinou nie sú registrovaní nezamestnaní, ale v realite sú nezamestnanými.
A to je, samozrejme, v lokalitách **vidieť.**

Svoju neschopnosť riešiť nezamestnanosť Rómov zakrývajú tým, že ich obviňujú z tejto situácie a teda z toho, že nechcú pracovať.

Hlavným „akože“ riešením sa následne stáva sprísňovanie dávok – efektívne komunikované cez Rómov.

• V roku 2004 bola celá nová sociálna reforma komunikovaná najmä cez Rómov a tzv. rómske nepokoje.

• V roku 2013 vyšlo opatrenie, ktorá sa týka všetkých ľudí odkázaných na dávky v hmotnej núdzi komunikované ako súčasť tzv. Rómskej reformy splnomocnencom vlády pre Rómov.

Táto výhodná stratégia sa dá veľmi dobre využiť ako **antirómske predsudky,** ktoré upevňujú presvedčenie, že **chudobní si za svoju situáciu môžu sami svojou „mentalitou“ a „životným štýlom“.**

Dôvody dlhodobej rómskej nezamestnanosti

1 Podľa dát

Nedostatok kvalifikácie u Rómov:

- 17 % s ukončenou strednou školou ISCED 3
- 0,3 % s vyšším ako stredným vzdelaním (ISCED 4)
- 59,7 % má len ukončenú základnú školu (ISCED 1 a 2)
- 18,4 % nemá ukončenú základnú školu
- 4,7 % so špeciálnou školou (UNDP, 2012)

- posledné dáta FRA z roku 2016 ukazujú, že segregačné trendy naďalej prehlbujú podiel Rómov zaraďovaných do špeciálnych škôl alebo aj segregovaných – až 62 %, pričom segregované školy majú veľmi nízku kvalitu.

- Podľa dát z projektu NEUJOBS z roku 2012, Slovensko je krajinou, kde nízka kvalifikácia mimoriadne sťažuje prístup na trh práce a to najmä pre ľudí žijúcich mimo hlavného mesto a v menej obývaných častiach Slovenska.

Dôvody dlhodobej rómskej nezamestnanosti

Diskriminácia, nie lenivosť:

Môžeme použiť ako príklad experiment IFP z roku 2014, pri ktorom je šanca Rómov na pozvanie na pracovný hovor menšia ako polovičná v porovnaní s nerómami. Nájdeme tiež mnoho inzerátov s výzvou, aby sa Rómovia nehlásili a tiež nález Ústavného súdu roku z 2016 o tom, že došlo k diskriminácii rómskej uchádzačky na terénnu sociálnu prácu.

Dôvody dlhodobej rómskej nezamestnanosti

2 Podľa politikov

- Vlastnosti Rómov
- Životný štýl
- Neochota pracovať – chudobní si sami zavinili svoju situáciu, pretože neboli dostatočne aktívni

Riešenie? Dlhodobej rómskej nezamestnanosti

Rozširujúci sa program **workfare** – t.j. nútených prác. Minister práce, sociálnych vecí a rodiny tento prístup nazýva „povinná aktivácia“.

Logika je podľa zástancov **prístupu v tom, že dávky vytvárajú kultúru závislosti a nemotivujú človeka k tomu, aby si našiel prácu, ktorá je samozrejme dostupná.**

Náš návrh vychádzajúci z dát a pozitívnych príkladov obcí

Systém na princípe dobrovoľnosti

Bude poskytovať priestor pre vzdelávanie, doškoľovanie, dokončenie základnej školy, sociálnu prácu s perspektívou trvalého zamestnania napríklad cez sociálne firmy, ktoré budú podporovať alebo ďalšie nástroje medzitrhu práce.

Napr.: matky školopovinných detí by mohli pomáhať v škole – viesť deti do školy, vytvárať pre ne aktivity po škole, počas prestávok. Tie, ktoré by sa osvedčili, by dostali ponuku na trvalé zamestnanie napríklad ako školské mediátorky.

Argumenty návrhu

Návrh vychádza zo skutočných dôvodov nezamestnanosti Rómov a preto navrhuje menšie obecné služby:

- **Priestor na doškolenie a dovzdelanie ako nástroj na prekonanie nedostatočnej kvalifikácie** (spolu s opatreniami vo vzdelávaní) s perspektívou získania riadneho zamestnania.
- **Priestor pre získanie sociálneho kapitálu dôležitého pri vyhľadávaní zamestnania a prepojenia s medzitrhom práce**, kde budú uprednostňovaní znevýhodnení uchádzači ako nástroj prekonania diskriminácie.

Argumenty nútených prác

1 Na vine sú chudobní

Výroky **Roberta Fica** poukazujú na to, že dlhodobá nezamestnanosť je predovšetkým dôsledok viny Rómov – ich lenivosti, nedostatku kvalifikácie, závislosti na sociálnych dávkach.

„Nám neuveriteľne deformuje číslo nezamestnanosti obrovský počet Rómov, ktorých na Slovensku máme. Dobre vieme, že ide o ľudí, pre ktorých sa ťažko hľadá práca, ktorí sú ťažko rekvalifikovateľní, kde sú veľmi ťažké pracovné návyky a pracovná disciplína. Keby sme tento problém nemali, tak je naša nezamestnanosť na úrovni možno 8 % či 9 %.„*

* Pozri v príspevku Rudolf Sivý, „Štatistiky nezamestnanosti podľa Fica skresľujú Rómovia“, SME online, 6.6. 2013, dostupné na: http://romovia.sme.sk/c/6827506/statistiky-nezamestnanosti-podla-fica-skresluju-romovia.html

„Už ťažko pôjdeme pod týchto 7 % a 8 %, pretože tu máme kategóriu ľudí, ktorí nechcú pracovať, ľudí, ktorí nechcú chodiť oficiálne do práce, hoci pracujú kvôli tomu, že sa obávajú exekúcie a sú tu ľudia, ktorí zneužívajú sociálny systém.„*

„Máme kategóriu ľudí, a nehovorím len o cigánoch, ktorá nechce pracovať, zneužíva sociálny systém, a ešte aj otravuje ľudí, ktorí žijú vedľa nich," povedal. „Zakročíme proti ľuďom, ktorí vyciciavajú tento štát." **

* Tlačová správa TASR: Premiér: nezamestnanosť sa tento rok na Slovensku dostane pod 9 percent, TASR, 29.5. 2016, dostupné na: http://www.teraz.sk/ekonomika/fico-nezamestnanost-slovensko-pokles/199074-clanok.html
** Vyjadrenie v televízií TA3 DŇA 29.1.2017 reprodukované v Denníku N, dostupné na: https://dennikn.sk/minuta/669877/

Tzv. teória **kultúry chudoby** sa výrazne formovala 60. – 70. rokoch USA, ktorá sa potom na Slovensku „ľahko predávala“ využitím antirómskych predsudkov.

Kultúra chudobných je orientovaná na súčasnosť a preto nedáva žiadnu hodnotu práci, obetavosti, seba zdokonaľovaniu či službe rodine, priateľom alebo komunite. Ľudia z nižšej triedy nie sú schopní sebadisciplíny, majú nízke povedomie o budúcnosti. Ich správanie riadia impulzy a živočíšne potreby a to najmä sex. Chudobní tiež inklinujú k násilnej trestnej činnosti a neporiadku. Neprekáža im neporiadok a špina. Uprednostňujú aktivitu na ulici pred trvalým zamestnaním. Ich prítomnosť pretvára susedské komunity na getá a školy na divoké džungle. Chudoba je tak spôsobená chudobnými a ich neschopnosťou orientovať sa na budúcnosť a plánovať. Skutočný problém je podľa teoretikov tohto prístupu psychologický.*

* James Royce (2015) a Mary E. Hawkesworth (1985)

Podľa zástancov tohto prístupu, vyžadovanie odpracovania sociálnej podpory u nich bude podporovať pracovné návyky a súčasne bude pomáhať zmierňovať ich obavu zo vstupu na trh práce. Taktiež skúsenosti s verejnoprospešnými prácami budú zvyšovať ich sebavedomie a seba hodnotu, pretože si uvedomia, že prispievajú k svojim komunitám. Získajú zručnosti a skúsenosti tak, aby ich mohli predať na trhu práce a tak zvyšujú ich zamestnateľnosť. Dlhodobým výsledkom týchto programov by malo byť zníženie výdavkov za sociálne dávky tých, ktorí sa umiestnia na trhu práce. Súčasne to pre systém bude znamenať okamžité zníženie nákladov za dávky pre tých, ktorí sa odmietnu zúčastňovať tejto povinnej práce.“ *

* James Royce (2015) a Mary E. Hawkesworth (1985)

Množstvo výskumov potvrdilo, že chudobní chcú pracovať – prijímatelia sociálnej podpory bez ohľadu na ich pohlavie, vek alebo rasu, spájajú svoje sebavedomie s prácou v rovnakej miere ako ľudia, ktorí nie sú chudobní. To, že nemajú prácu nie je dôsledok ich kultúry, ale nedostatku možností.

Ešte v 80. rokoch kritici argumentovali, že teória chudoby, ktorá ju rámcuje ako dôsledok patologického správania neobstojí. V tom čase totiž viac ako dve tretiny chudobných tvorili ľudia, ktorí nemôžu pracovať buď kvôli veku, zdravotnému postihnutiu, alebo pretože sa starajú o deti v predškolskom veku. 48 % chudobných domácností malo na čele osobu staršiu ako 65 rokov, 12 % tvorili ľudia so zdravotným postihnutím a 7 % boli slobodné matky s deťmi mladšími ako 6 rokov. Zvyšný podiel domácnosti, ktoré žijú pod hladinou chudoby tvoria ľudia, ktorí sú síce zamestnaní, ale ich príjem nestačí na pokrytie základných životných nákladov, alebo majú len čiastočné úväzky alebo sú študentmi. Problém tak nie je v tom, že by chudobní vyznávali určité hodnoty alebo životný štýl, ktorý je nekompatibilný s trhom práce, ale v tom, že trhová ekonomika neumožnila týmto jednotlivcom mýtizované cesty sociálnej mobility smerom nahor.*

* James Royce (2015) a Mary E. Hawkesworth (1985)

Slovenské nútené práce

Prvý zaviedol tento systém Kaník v 2004. Zrušil verejno-prospešné práce a rozdelil dávku v hmotnej núdzi na 2 časti – základnú a aktivačnú, kedy sa mohli chudobní „aktivovať“. Odhliadnuc od toho, že v praxi nebolo dosť voľných miest na to, aby sa mohli aktivovať všetci, ktorí chceli a ukázalo sa, **že systém nerieši nezamestnanosť, pretože nie je cestou na trh práce, ale iba možnosťou si privyrobiť 62 EUR.**

Štúdie záporného dopadu aktivačných prác na zamestnanosť účastníkov

IFP – Peter Harvan , 2011

Harvan skúmal čistú účinnosť programu, t.j. porovnanie priemerných výsledkov experimentálnej skupiny participantov (t.j. účastníkov programu) s reprezentatívnou kontrolnou skupinou neparticipantov. Účastníci aktivačných prác dosahovali dokonca horšie výsledky ako kontrolná skupina. Ich šanca nájsť si zamestnanie bola o 6,3 % nižšia ako v prípade kontrolnej skupiny. Podľa Harvana účastníci aktivačných programov strácajú motiváciu nájsť si prácu počas trvania programu. **Súčasne menšie obecné služby nezlepšujú ich zručnosti a teda ani šancu zamestnať sa na nedotovanom mieste.** Príspevok na aktivačnú prácu podľa autora zrejme slúži len na zvýšenie si príjmu obce alebo participantov.

Pilotné hodnotenie Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny, Bořík a Caban, 2013

Autori na vzorke takmer 40 000 účastníkov aktivačných prác, ktorí ukončili aktiváciu a boli zaradení do databázy Úradu práce k 31. 12. 2009 zistili, **že až 80 % účastníkov nemá šancu nájsť si po ukončení aktivácie prácu.**

Z 20 %, ktorí si prácu našli, len 6 % získalo prácu na obdobie dlhšie ako jeden rok. Avšak aj pri hodnotení úspešných prípadov nájdenia upozornili na obozretnosť pri interpretácii výsledkov.

Podľa autorov v polovici prípadov išlo o prácu vo verejnom sektore na obecných alebo mestských úradoch, kde majú väčšinou na starosti agendu aktivačných prác. Čiže nešlo o bežné umiestnenie na trhu práce.

Hodnotenie SGI 2013

- Obdobné závery ako v predchádzajúcich štúdiách.
- Konštatujú nízku efektívnosť opatrenia pri zvyšovaní zamestnanosti znevýhodnených uchádzačov o práce bez ohľadu na ich etnicitu.
- Ani účastníci ani organizátori týchto prác ich nevnímali ako niečo, čo ich robí atraktívnejšími pre zamestnávateľov.
- Z pohľadu deklarovaného cieľa – udržiavania pracovných návykov, boli práce zorganizované pomerne efektívne s tým, čo vyžadovali..
- Aktivačný príspevok bol kľúčový jedine ako nástroj na prežitie mnohých chudobných rodín.

Napriek predchádzajúcim zisteniam, ktoré boli dostupné v čase prípravy nového zákona o pomoci v hmotnej núdzi v roku 2013, bola povinnosť odpracovať rozšírená aj na **základnú dávku v hmotnej núdzi – súčasť tzv. Rómskej reformy** prezentovaná najmä Petrom Pollákom tézou „bez práce nie sú koláče“.

Povinnosť je nastavená na **32 hodín mesačne. Dávka v hmotnej núdzi** je **61,6 EUR mesačne na osobu**, ak ide o **jednočlennú domácnosť.**
Pri **viacpočetných domácnostiach** sa **znižuje.**
Napr. u dvojice s viac ako 4 deťmi je 216,10 EUR, čiže 30,8 EUR na osobu a mesiac. Ak jedna osoba z rodiny povinnosť nesplní, stráca 61,6 EUR na mesiac.
Hodinová minimálna mzda v roku 2017 je **2,50 EUR**. **Dávkari** pracujú za **1,925 EUR**, ak ide o jednočlennú domácnosť, ak napr. o 7-člennú, je to 0,96 eura.

Naše výsledky výskumu

Prax odpracovania základnej dávky je pomerne rôznorodá, niekde sa vykonáva iba formálne, keďže samotné obce v nej nie vždy vidia zmysel. Ide pritom o administratívne náročný program, ktorý je aj finančne náročný.

- Počty účastníkov sa menia z mesiaca na mesiac, nie je možné dlhodobo s nimi spolupracovať.
- Väčšinou ide o komunálne a udržiavacie práce v obciach a mestách.
- V niektorých lokalitách sme pozorovali, že do prác sú zapájaní najmä Rómovia, aj keď boli medzi poberateľmi aj nerómovia. Podobne ako v prípade aktivačných prác, Rómovia boli zapájaní skôr do vonkajších prác, nerómovia do úradov (napríklad do knižníc).
- Účastníci nie sú chránení zákonníkom práce, ani čo sa týka bezpečnosti a ochrany zdravia pri práci.

• Potvrdené predchádzajúce zistenia ohľadom aktivačných prác dokazujú, že **nástroj systematicky nezvyšuje šance** účastníkov získať trvalú prácu. Nie je tam žiadny systematický nástroj, ktorý by ich posúval na trh prác

• Povinnosť odpracovať si dávku v hmotnej núdzi bol spôsob ako ukázať chudobným, že **„nič nie je zadarmo“**. Akoby plnili očakávania spoločnosti o tom, že tí, čo sú na okraji, by sa mali pričiniť o to, že ich ostatní „živia“.
(Účastníci často vykonávajú rovnakú prácu ako napríklad zamestnanci mestských komunálnych firiem, ibaže za výrazne nižšiu mzdu.)

Pracovníčka úradu práce **„... je morálne dôležité, aby pre ostatných občanov, ktorí pracujú, bolo jasné, že tí ľudia si odrábajú istú dávku. A majú nejaké pracovné návyky, čo jednoznačne môžeme potvrdiť.“**

„Keď budú robiť aj tie 4 hodiny, nech robia, nech sú si vedomí, že aj tých 60 EUR si treba zaslúžiť, nič nie je zadarmo.“

• Odpracovávanie dávky v hmotnej núdzi, respektíve aj aktivačné práce za dodatočný aktivačný príspevok, v skúmaných lokalitách plnili funkciu akéhosi **manažovania napätých interetnických vzťahov**. Presnejšie povedané presvedčenia nerómov, že „musia“ živiť ich rómskych susedov. To je plnené najmä zapájaním Rómov do „viditeľných prác“.

(R1) „Robíme na vás, hej z našich daní máte dávky!“

– **Prehlbovanie mocenských nerovností na úrovni obce** a možnosť rozhodovať o tom druhom. Závisí len na obci či meste, komu prácu ponúkne. Taktiež dáva možnosť ostatným obyvateľom vyvyšovať sa nad účastníkmi.

Starosta „**Pozerá cez to okno a pozerá na neho, ako mu čistí tú priekopu, a potom mi zavolá sem na úrad, že pošli ho sem ešte raz, lebo mi tam dve zelinky ostali. Miesto toho, aby ten človek pochopil, že si to má robiť sám, že to my robíme za neho niečo navyše, že čistiť priekopy, robiť poriadok pred domami, čo sú neobývané alebo samo žijúci, čo si nedokáže spraviť sám a nie, že on pozerá z okna.**”

- Obce zarábajú na práci „zadarmo“.

- Chudobní nemajú inú možnosť ako sa prác zúčastniť.

- **Možno sa stretnúť aj s príkladmi, kedy koordinátor či koordinátorka prác majú nad rámec svojich povinností záujem ľuďom, ktorých koordinujú, pomôcť.** Napríklad tým, že im „vybavia“ práce na aktivačných. Existujú aj situácie, kedy sa takýto koordinátori snažia z „povinných prác“ vytvoriť činnosť, ktorá dáva ľuďom určitý pocit užitočnosti dôstojným prístupom. A to je jediné, čo zapojení ľudia do tohto procesu, môžu získať. Takýto prístup nie je systematicky podporovaný.

„Či to má zmysel? Ja som dosť na rozpakoch v tom smere, či to má zmysel alebo nie. Všetko, čo je nútené, má formu, že ľudia to robia len z donútenia. Na začiatok to nie je zlé, ale s tými ľuďmi treba pracovať aj ďalej.“

Zavádzanie nútených prác v praxi

- Zapojenie do viditeľných práv poskytuje „zadosťučinenie pre pracujúcich, že nikto nič nedostane zadarmo“.
- Pomáha mestám a obciam ich udržiavať za minimálne náklady.
- Nerieši dôvody nezamestnanosti a samotným participujúcim nepomáha takmer nijak – nemá žiadny rozvojový potenciál (napr. preškolenia, prepojenie na terénnu prácu s podporou hľadania trvalého zamestnania, resp. prestupu do evidencie nezamestnaných – jedine vo výnimočných prípadoch obcí).

Odporúčania respondentov

• Práca s dlhodobo nezamestnanými ľuďmi by mala byť oveľa intenzívnejšia a komplexnejšia než je v súčasnosti.

• Ľuďom nestačí len vytvoriť pracovné miesto, alebo im nájsť prácu, je potrebné im ponúknuť aj možnosť osobného rozvoja, ďalšie vzdelávanie – napr. v oblasti finančnej gramotnosti, pracovno-právnych vzťahov, psychologickú či pomoc pri riešení bytovej situácie a vzdelávania ich detí.

• Za dôležité považovali vytvorenie akéhosi tréningového trhu práce, kde si ľudia najprv odskúšajú nadobudnuté zručnosti a až potom sa zaradia na bežný trh práce.

• Účastníci nútených prác chcú robiť za riadnu mzdu

Naše odporúčania

• Fungovanie menších obecných služieb na báze dobrovoľnosti.

• Program, ktorý umožní chudobným nezamestnaným rozvíjať sa. Takýto program by mal mať rozvojový potenciál napríklad vo forme rekvalifikácie dovzdelávania s víziou možnosti získať riadnu prácu napríklad na medzitrhu práce či už v obecných firmách alebo sociálnych podnikoch, ktoré bude vláda podporovať.

• V prípade, ak by chudobní videli zmysel v takýchto programoch, a to najmä v tom, že budú viesť k zárobku za riadnu mzdu, predpokladáme, že donucovanie by nebolo potrebné a vlastne by ani nemalo zmysel.

Ďakujeme za pozornosť

CVEK centrum pre výskum etnicity a kultúry | RAVS